

СТРУКТУРА ЯК ПОЛЕ ГРИ: ОСОБЛИВОСТІ ВПОРЯДКУВАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

У статті досліджено мовну впорядкованість текстів Юрія Андруховича крізь призму теорії мовної гри. Основою для розгляду поезії автора стали концепції Жака Дерріда про гру структури та Єжи Фаріно щодо структурних компонентів тексту.

Ключові слова: мовна гра, постмодернізм, поезія, структура, текстове утворення.

Doroshenko K. Structure as a field of play: the features of Yuriy Andrukhovych's poetry texts ordering. In this article it is investigated the linguistic ordering of texts of contemporary Ukrainian poet Yuriy Andrukhovych in the light of the theory of language play. Basis for the poetry of the author was the concepts of Jak Derrida about structure's play and the Jezhy Farino about the structural components of the text.

Key words: language game, postmodernism, poetry, structure, text creation.

Дорошенко К. Структура як поле гри: особливості упорядоченності поетических текстов Юрия Андруховича. В статье исследуется речевая упорядоченность текстов Юрия Андруховича сквозь призму теории языковой игры. Основанием для рассмотрения поэзии автора стали концепции Жака Деррида об игре структуры и Ежи Фарино о структурных компонентах текста.

Ключевые слова: языковая игра, постмодернизм, поэзия, структура, текстовое образование.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві питання мовної гри розроблене недостатньо. Вивчаючи тексти українських авторів-постмодерністів, для яких гра є визначальною рисою, стало можливим дослідити і структурувати теорію мовної гри. У процесі досліджень цієї теорії стало зрозумілим, що одним із компонентів мовної гри слід назвати гру структури, яку у своїх роботах торкалися такі вчені як французький теоретик Жак Дерріда та польський літературознавець Єжи Фаріно.

Аналіз досліджень. Згідно визначення М. Можейка [3], гру структури можна охарактеризувати як фундаментальне поняття, що фіксує вектор постмодернізму на бачення предмету таким, що перебуває в процесі самоорганізації.

Одним із фундаторів поняття гри структури слід називати Ж. Дерріда. Так, у своїй статті «Структура, знак та гра у дискурсі гуманітарних наук» учений каже про те, що «поняття центрованої структури є насправді поняттям обґрунтованої гри, встановленої на основі непорушності і заспокійливої, від гри вже звільненої достовірності» [2, 353].

Поняття гри структури розробляє і польський вчений Єжи Фаріно у своїй книзі «Вступ до літературознавства», де подає теорію наукового аналізу художньої літератури. За концепцією Є. Фаріно, літературний текст складається з рівнів, які перебувають у постійному русі, адже вони симультанні і кожен з них по-своєму семантизує та впорядковує предмет висловлювання, тобто власне сам текст. Такий рух науковець називає ритмом тексту. Для вченого це поняття – «упорядкована повторюваність у дискретному ряді деяких одиниць певного явища» [4, 437]. Тобто дискретні одиниці, втрачаючи першопочаткове значення, входять до більшої, зовсім іншої структури – літературного тексту.

Мета статті – аналіз поетичних текстів Юрія Андруховича крізь призму теорій Ж. Дерріда та Є.Фарино. Оскільки такий аспект ще не було досліджено, то особливості впорядкування поетичних текстів Ю. Андруховича і стали об'єктом нашого наукового зацікавлення.

Виклад основного матеріалу. На основі головних тез науковців щодо питань структури варто перейти до аналізу поетичних текстів Ю. Андруховича. За Є. Фарино, склади виступають своєрідними цеглинками, які в різних модифікаціях здатні творити структуру іншого тексту, одним із прикладів чого може слугувати наступний текст (подаємо уривок) Ю. Андруховича:

Дерево
хмару
гіллям
продерло –
дерево в хмарі?
хмара на дереві?

Хмара
на дерево
квіткою
сіла –
хмара зелена?
дерево біле?... [1, 30]

Як можна бачити у наведеному уривку, Ю. Андрухович тонко підмічає образ, будуючи його таким чином, що перестановка слів, фактично і дає можливість створювати всю метафору.

Досліджуючи структуру повідомлень, що наявні у кожному тексті, Є. Фарино каже, що «парадигма осі селекції та парадигма осі послідовностей не привносяться в повідомлення ззовні, вони породжуються самим цим повідомленням всередині нього самого» [4, 435]. Відштовхуючись від того, що слово чи образ в поезії породжують одне одного, варто розглянути наступні приклади. Вірш «Ніжність» Ю. Андруховича дає приклад звукової гри структурними частинами слова, де маємо дуальність образу «ніж – *ніжність*».

Кохання – то велика дивовижність:
там, де лише народжувалась ніжність,
за хвильку може виникнути ніж [1, 129].

Нерідко в поетичних текстах Ю. Андруховича можна помітити, як в структурі тексту розігрується звукова гра, тобто морфемне самопородження слова, чому практично неможливо знайти відповідники в інших мовах. Є. Фарино говорить про те, що мотивація такого творення виникає тоді, «коли формальні аспекти відправної словоформи спроектовуються на вісь послідовностей та з формальних стануть змістовними» [4, 435]. За таким принципом творяться поетичні рядки, на зразок:

За подушне і подашне й повіконне
поцерковне покриничне почортівське
нині платиш подукатне посуконне
лянцкоронське конацпольське чарторійське [1, 24]
Смарагдова коро говка для коровки [1, 24]
а покі що гопаки і гольтіпаки
гоп і гоцки гоп зі смиком і гіп-гоп

над боклагами суліями і паки
йолоп вилупок залупник остолоп [1, 26]

Ю. Андрухович моделює світ своїх віршів за допомогою мови і мовлення, і ритм стає в нього механізмом трансформації. А механізм зміни тексту, за Є.Фарино, найкраще простежується при міжрядковому чи міжстрофному переносі (enjambement), що простежується майже в кожному поетичному тексті Ю. Андруховича. Відтак слова мають одне значення в синтаксичній конструкції, а друге в ритмічній структурі вірша.

...але є сліди, і це дозволяє
подавати прогноз у вигляді віри
в неминуче... [1, 194]

Згідно теорії Є. Фарино [4], поетична мова віршів не має інших суб'єктів, крім тих, хто мовить. Відтак варто говорити про ліричного героя, який в Ю. Андруховича часто стає одним цілим з самим автором. Маємо автоспостереження у циклі «Нові етюди будівель», у віршах «Музей старожитностей», «А це така любовна гра...» та ін.

...Бо вийду із дзеркальних меж –
розвалиться хистка будова [1, 13].
Мені видно все з чужої столиці... [1, 194]
Я – Фауст, Гамлет, Вільгельм Тель!
Я сплю на небі! [1, 6]

Так Ю. Андрухович у своїх віршових рядках постає у різноманітних іпостасях. Зливаючись з ліричним героєм, автор надягає на себе маски різних персонажів, як вигаданих, так і справді існуючих в історії, або детально вигаданих, адже Ю. Андрухович є неабияким містифікатором, що і характерно представникам українського постмодернізму. Поет блукає різноманітними закладами, пам'ятками архітектури, стежками і лабіринтами, які сам собі обирає, ніби будуючи відповідні декорації:

...книги поглинають нас як моря
хапаємось руками за різьблені виступи
сяк-так тримаємось на поверхні... [1, 62]
Вихід є, здається, один – ступити
в порожнечу, в ніч, але це те саме,
що з вікна ступити, як цвях забити... [1, 186]

Таким образом суголосить власне структура текстів, в яких автор завдяки мовній грі має можливість бути різним і дати читачеві можливість читати не лише тексти, а й те, що криється між рядків.

Таке твердження підкріплюється теорією Ж. Дерріда відносно того, «...що природа цього поля – тобто мова, причому кінцева – виключає підсумкову цілісність: це поле насправді – поле гри, тобто нескінченних підстановок у замкнутості певної кінцевої безлічі» [2, 364].

Тут необхідно для прикладу навести уривки з вірша Ю. Андруховича «Зміна декорацій», де в канві речення, які починають строфи, робиться заміна слів на означення приміщень, що дозволяє створювати нову картину. Автор таким чином і «змінює декорації». Відтак маємо:

...У приміщенні школи відкрито готель:
там завжди хтось із кимсь улягається спати...
...У приміщенні замку відкрито шпиталь:
там гуляє лицарство в потертих піжамах...

...У приміщенні цирку відкрито завод:
там летить над верстатами гордий народ
і блискучому гримі – від вуха до вуха.

У приміщенні неба відкрито тюрму.

У приміщенні тіла відкрито пільму.

У приміщенні духу відкрито розруху... [1, 142–143]

Такий прийом гри відповідає позиції Ж. Дерріда, що «...гра тут надійна, вона обмежується підстановкою частин даних і існуючих, присутніх» [1, 368].

Звісно, у цьому випадку слушною є також думка Є. Фаріно про те, що так звані «заповнюючі елементи можуть диференціюватися за властивими їм фізичними властивостями або за пов'язаними з ними смисловими асоціаціями» [4, 41]. Це ми бачимо в тексті Ю. Андруховича, який витримано, практично, на одному реченні, («у приміщенні ... відкрито...»), в якому вставляються номінативи, при поєднанні яких створюється образ вищого порядку. А саме вичленовування певних розрізнявальних ознак, в даному випадку граматичних, серед елементів, що заповнюють структуру, і закономірність таких вставок, дає можливість отримувати інформацію з конкретного тексту.

Висновки. З вище зазначеного випливає, що структура, або ж як ще називає Ж. Дерріда «структурність структури» є одночасно і задіяною, і зберігаючою нейтралітет чи зовсім відсутньою через надання центру. Так може відбуватися і через співвіднесення структури з точкою присутності, деяким фіксованим джерелом. І якщо серед функцій центру є не лише організація структури, бо ж структуру неможливо усвідомити неорганізованою, то «центр структури, орієнтуючи й організовуючи узгодженість системи, дозволяє їй гру – люфт елементів усередині форми як цілого. І сьогодні ще структура, позбавлена будь-якого центру, представляється абсолютно немислимою. Однак, центр також і закриває гру, яку сам відкриває і робить можливою» [2, 352].

Тож дослідження поетичних текстів Ю. Андруховича крізь призму теорій Ж. Дерріда та Є. Фаріно виявило і показало особливості техніки автора. Він моделює різні часові і просторові образи, вмонтовуючи в тканину тексту різноманітні приклади мовної гри, зокрема: гру зі структурою слова, коли поет дає приклади самопородження образів в позиції предиката чи атрибутів; з реченням, коли автор розділяє їх граматичну будову, структуруючи їх так, щоби, очевидно, показати читачеві варіації значень при різнорядковому розташуванні у строфі. Аналіз поетичних текстів Ю. Андруховича дав змогу побачити, що вони (тексти) є тією структурою, де відбувається гра, тим полем, де грають згідно правил мовної гри, властивій українській літературі постмодерного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрухович Ю. Листи в Україну. Вибрані вірші / Ю. Андрухович. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. – 240 с.
2. Дерріда Ж. Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук / Ж. Дерріда // Письмо и различие. – СПб., 2000. – С. 352–369.
3. Можейко М. Игра структуры / М. Можейко // Всемирная энциклопедия : Философия. – М. : АСТ; Мн.: Харвест, – Современный литератор, 2001. – С. 378.
4. Фаріно Е. Введение в литературоведение / Е. Фаріно. – СПб. : РГПУ им. А. Герцена, 2004. – 639 с.

Статтю подано до редакції 15.10.2014 р.